

Книга перша
ПОВЕРНЕННЯ
ВЕЛИКОГО ІМПЕРАТОРА

I

Із туману виринуло криваво-червоне, скорботне крихітне сонце. А невдовзі знову зникло в холодній сірості ранку. Почався похмурий день. Було двадцяте березня, отже, за день до початку весни. Та весною ще ніде й не пахло. В усій країні не вщухали дощі та бурі, люди мерзли.

У Парижі ще вчора вночі лютувала буря і дощ. А сьогодні після короткого ранкового веселого щебету птахи раптом замовкли. Зі шпарин у бруківці тонкими, огидними і холодними пасмами зміївся туман і знову зволожував каміння, щойно висушене вранішнім вітром, здіймався поміж вербами і каштанами в парках і обабіч алей, змушував здригатися зухвалі бруньки на деревах, проймав дрожем мокрі спini терплячих коней коло нерухомих фіакрів і пригинав до землі дим, який зранку там або там марно намагалися підняти в повітря працьовиті каміни. Тхнуло пожежею, туманом, дощем, вогким одягом, сніговими хмарами, які чекали своєї миті, а передусім градом, що немов завис у повітрі, неприязним вітром, мокрим наскрізь шкіряним реміняччям і огидним смородом каналізаційних труб.

А втім, негода не тримала парижан в оселях. Ще вдосвіта люди вже юрмилися на вулицях. Збиралися під стінами, де були розклеєні газетні сторінки. Газети переповідали прощальні слова французького короля. Ті немов запла-

кані газети навряд чи й можна було читати, бо нічний дощ розмив свіжу фарбу літер і де-не-де проступав клейстер, яким папір приклеїли до каменю. Вряди-годи несамопитий порив вітру остаточно зривав зі стіни який-небудь аркуш і жбурляв його в чорне болото вулиць. Отак безславно — у вуличному бруді, під колесами возів, копитами коней і неуважними ногами перехожих — були знищені прощальні слова французького короля.

Дехто, хто зберіг вірність королю, сумовито дививсь на ті аркуші й корився долі. Саме небо, здається, було неприхильне до короля. Буря і дощ подбали про знищення його прощальних слів. Учора ввечері під вітром і дощем король покинув свій палац і резиденцію. «Діти, не засмучуйте мене!» — проказав він, коли люди навколішки благали його лишитися. Він не міг лишитися, небеса обернулися проти нього... і це бачили всі.

То був добрий король. Мало хто любив його, але багато людей у країні були прихильні до нього. Він не мав доброго серця, лише королівське. Він був старий, огрядний, незграбний, добродушний і гордий. Він знав лихо життя без батьківщини, бо постарів у вигнанні. Як і кожен нещасний, не довіряв людям. Любив поміркованість, спокій і мир. Був самотній і чужий людям, бо справжні королі відчужені й самотні. Був бідолашний і старий, огрядний і незграбний, гідний, розважливий і нещасний. Мало хто любив його, але чимало людей в країні були прихильні до нього.

Старий король утік від великої тіні, від тіні могутнього імператора Наполеона, що вже двадцять днів підступав до столиці. Імператор відкидав свою тінь наперед, і падала вона важким тягарем. Він тиснув на країну і майже на весь світ. Імператора добре знали в країні і всюди на землі. Його гідність була іншою, ніж гідність природжених королів: він мав гідність насильства. Свою корону він не успадкував, а здобув і завоював. Він походив із невідомого роду, але надав слави навіть своїм безіменним предкам. Сам надав

предкам блиску, а не отримав його від них, як природжені імператори й королі. Отже, з усіма безіменними він був споріднений не меншою мірою, ніж із носіями давньої спадкової гідності. Піднісши себе, ушляхетнивши, коронувавши, він підніс водночас і всіх безіменних, увесь простолюд, і тому люди любили його. Він досить довгий час лякав, перемагав і стримував великих світу цього, і тому дрібніші вважали його за свого месника і визнали як свого володаря. Вони любили його, бо він видавався їм рівнею, а ще й тому, що все-таки був вищий від них. Він був для них взірцем і правив за стимул.

Ім'я імператора знали в усьому світі, але про нього самого знали мало. Бо, як і справжній король, він був ще й самотній. Його любили й ненавиділи, боялися й шанували, але мало хто справді знав його. Імператора могли тільки ненавидіти, любити, боятися й молитися йому, наче Богу. А він був людина.

Він сам ненавидів, любив, боявся і шанував. Він був могутній і кволий, зухвалий і зневірений, вірний і зрадливий, палкий і байдужий, зарозумілий і простий, гордий і нищий, сповнений сили і жалюгідний, щирий і недовірливий.

Імператор обіцяв людям свободу і гідність, але той, хто потрапляв до нього на службу, втрачав свободу й цілковито віддавався йому. Він мало цінував народ і народи, проте підлещувався до народу, щоб мати його прихильність. Зневажав природжених королів, але прагнув їхньої дружби та визнання. Вірив у Бога, але не боявся його. Добре знав смерть, але не хотів умирати. Не дуже шанував життя, але хотів насолоджуватися ним. Не цінував кохання, але прагнув володіти жінками. Не вірив у вірність та дружбу, проте невтомно намагався здобути друзів. Мало цінував цей світ, але прагнув завоювати його. Довіряв людям тільки тоді, як вони були вже готові загинути за нього: отак він робив їх солдатами. Щоб бути впевненим у їхній любові, вчив їх

коритися йому. Щоб імператор був впевненим у них, вони мали загинути. Він хотів ошчасливити світ, але завдав йому мук. Що ж, імператора любили навіть за його слабкості. Там, де він засвідчував слабкість, люди бачили, що він рівня їм, і любили його, відчувши спорідненість із ним. А коли імператор засвідчував силу, його любили саме за неї і за те, що він, здавалося, вже не рівня їм. А той, хто не любив імператора, ненавидів або боявся його. Він був сильний і нерішучий, вірний і зрадливий, мужній і полохливий, піднесений і мізерний.

Тепер він стояв перед брамами міста Парижа.

Дехто зі страхом, а дехто з радістю поскидав знаки та емблеми, які запровадив король.

Барвою короля і його дому була біла. Ті, хто визнавав його, чіпляли на одяг білі банти.

А сьогодні сотні людей немов випадково загубили свої білі банти. Тепер вони, наче зганьблені, відкинуті метелики, валялися в чорному бруді вулиць.

Квіткою короля і його дому була неприступна, незаймана лілея. Тепер сотні викинутих, зневажених і зганьблених штофових і шовкових лілей валялися в чорному бруді вулиць. А барвами імператора, що підступав до міста, були синя, біла й червона: синя, як небо і далечінь, біла, як сніг і смерть, червона, як кров і свобода.

У місті нараз з'явилися тисячі людей із синьо-біло-червоними бантами на одязі й капелюхах.

А замість непорочних гордих лілей люди прикрасили себе найскромнішими квітами — фіалками.

Фіалки — смиренні й сміливі квіти. Їм властиві чесноти безіменного народу. Навряд чи помічені, цвітуть вони в затінку високих дерев і зі скромною, але гідною відчайдушністю першими вітають весну. А темно-синій полиск нагадує ще й про вранішню млу перед сходом сонця, а також вечірню перед початком ночі. Фіалка була квіткою імператора. Його називали Батьком фіалок.